

Hornqvægets Opdræt, Søgt og Pleie paa Vestkanten af Jylland.

(Redigeret af en Comitee, ubvalgt blandt Medlemmerne i
Holstebroes Omegns landoconomiske Selskab.)

Meddeelt af

Justitsraad Sjelstrup.

Det er bekjendt, at Jyllands Vestkant med Held opdrætter et betydeligt Antal Hornqvæg, og at Afkommet er meget begjerligt søgt i Udlandet, deels som Stude, deels som Køer og Dvier.

Man har fra Regjeringens Side, for 16 Aar siden, søgt at ville forædle Racerne ved Krydsning med Tyre, fra Schweitz, Tyrol m. fl. S.; men disse indførte Dyr havde Egenskaber og et Udvortes, som man ikke fandt passende for disse Egne; fordi — dersom Afkommet slægtede efter Faderen — det da vilde mangle Affætning til Holsteen, Mecklenborg, m. v. Erfaringen viste, at dette var Tilfældet, og man undlod denne Krydsning.

Derimod sogte Foreninger af Landmænd at stifte Dyrestuer, ved hvilke det fortrinligste Dvæg, som er tjenligt til Tillæg, aarlig belønnes, imod at det saaledes belønnede Dyr anvendes til Avl her i Landet. I de senere Aar har det Kongelige danske Landhuusholdnings-Selskab velvilligen understøttet dette Foretagende og givet til Ringkjøbing Amt et temporairt Tilskud af

80 Rbdr. aarlig i dette Niemed. Disse Penge ere lige fordeelte mellem de 4, i Amtet stedfindende, Dyrestuer.

De, som fra Begyndelsen af disse Dyrestuer have været med at bedømme Dyrene, som fremstilledes dengang og i de senere Aar, have fundet, at de Dyr, som fremstilles nu, langt overgaae dem, som først bedømtes, og Land=Almuen, som hyppig er overværende ved disse offentlige Stuer, erkjender det Samme.

Enkelte Egne i Ringkjøbing Amt, og enkelte Sogne igjen i disse Egne, ja enkelte Mænd i et og andet Sogn, udmærke sig dog i Almindelighed fremfor Fleerheden i at opdrætte godt Dvæg.

Dette bevægede Høstebroes Omegns landoekonomiske Selskab til, ved et af dets Moder i Ringkjøbing, at ombede en Mand, der var bekjendt for sit udmærkede Tillæg, og derhos Medlem af Selskabet, at indhente, fra forskjellige dygtige Mænd i Amtet, deres Erfaringer og Meninger om de bedste Maader at opdrætte Hornqvæg i disse Egne, og derefter indgive disse til Selskabet, tilligemed Beretning om hans egen Fremgangsmaade.

Efterat dette var skeet, valgtes en Comitee blandt Selskabets Medlemmer, for at samle og ordne det Indkomne; hvilket her i Korthed fremstilles, for efter Selskabets Bestemmelse at offentliggjøres.

Man vil saaledes her omtale:

1. Tillægsdyrene, efter hvilke man agter at anvende Kalvene til Opdræt.

2. Kalvens Røgt og Pleie i det 1ste Aar.
3. Ung-Dvægets Røgt og Pleie i 2det og 3die Aar.
4. Oviens Behandling til den 1ste Gang faaer kalvet.
5. Kreaturerne's Fedning.

I Henseende til det 1ste mærkes:

I. § 1. Det er ikke ligegyldigt, hvorledes Køens og Tyrens Udvortes er, eller hvilke Egenskaber de besidde, for derefter at avle et Afkom, som bedst svarer til de Diemed, Opdrætteren har til Hensigt.

De væsentligste Betingelser, med Hensyn til Tillæget for Vester-Eggen af Jylland, ere:

- a) Trivelighed og Lethed til at fedes.
- b) Velstillede Horn og stærke Been.
- c) Farven eller Løden.

Disse udvortes Kjendetegn bedømmer et øvet Die med temmelig Sikkerhed, i hvorvel den Uøvede skulde synes, at det under a nævnedes har store Vanskeligheder.

b og c ere aldeles nødvendige at tage Hensyn til, formedelst Affætningen Syd paa.

Rødt og hvidt Dvæg finder ikke saa villig Kjøbere og heller ikke saa høie Priser, med mindre det er fedt opstaldet, som sort, sortbroget, graat og graabroget.

d) Mælkerigheden hos Køerne er af ikke liden Bigtighed at tage Hensyn til; thi ogsaa denne slægter og er arvelig.

Bisnok kjøbe Stoveiere, Holstenere og Mecklenborgere vore Dvier og unge Køer paa Tider, da de ikke kunne have aldeles Visshed om, at de ere gode til at give Mælk. Men deels er det disse Handlende bekjendt, at Racerne i og for sig ere mælkerige; deels gives der ogsaa nogle, om just ikke ubedragelige, Kjendemerker, som tyde hen paa mælkerigt Dvæg.

Det tør vel derfor ogsaa være en Gjenstand, vore Dyrskue-Forenings Dpmærksomhed værdig, at tage Hensyn hertil i Fremtiden, om det endog kan medføre nogen Bænsfelighed.

§ 2. Gives der Dyr, som allerede besidde alle de nævnte Egenstaber i høi Grad, da bør man i Særdeleshed lægge sig efter at anvende disse som Tillægsdyr. Men det er ikke almindeligt, som ogsaa Ordsproget siger: at en feed Ko giver meget i Spanden. Dog er det ikke umuligt, at faae Mælkerighed hos Køerne forenet med de andre Egenstaber. Engelske Dpdrættere have viist, hvad Flid og Udholdenhed i saa Henseende formaaer.

I de nylig tilbagelagte 3 Aar har man ofte ikke taget Hensyn til, hvilke Kalve man har tillagt og efter hvilke Dyr de ere faldne; thi usædvanlig høie Priser have bevirket, at Nogle have lagt til løst og fast, blot det var Kalve. Men heri vil let skee Forandring, og de, som tillægge efter det Bedste, ville altid faae sikkest og bedst Ufsætning.

§ 3. Størst Nimmelighed for et godt Udfald har man at haabe, naar man anvender som Tillægs-

dyr saadanne, som ere belønnede ved Dyrestuerne. Disse Dyr, der fremstilles, vorde bedømte af Mand, som Deeltagerne erkjende for de Kyndigste, og som kjende Egnens Skif og Handelens Gang, og ere for største Delen simple Gaardbrugere, uden overspændte Meninger eller Forhaabninger.

§ 4. For at man med Sikkerhed kan være vis paa, at de tillæggende Dyr ville slægte eller arte godt, og erholde de Egenstaber, Hannen og Hunnen have havt, er det nødvendigt, at Hanner og Hunner allerede i flere Slægter have været i Besiddelse af disse. Det er det, som man kalder at Racerne ere constante, det er faste, varige, ikke udartende. I jo flere Slægter Tillægsdyrene have besiddet de Egenstaber vi attraae, med desto mere Sikkerhed tør man antage, at disse Fortrin ville vedvare.

II. Kalvens Røgt og Pleie fra Fødselen til den er et Aar gammel.

§ 1. Den spæde Kalv bæres eller føres med Omhu og i Stroelse hen til dens Leie og tilkommende Opholdssted, hvilket ikke maa være for koldt, især strax og de første Dage. Den lægges noget fra Dørre og Ruger, at det ikke skal trække ind paa den, og den dækkes godt med tør Halm. Den har godt af at være i en Faarestie nogle Dage, indtil den begynder at løbe og springe, eller suge paa Faarenes Uld og Dren.

§ 2. Modrens Mælk gives i 4 til 5 Dage, — hvor denne ikke er Blaamælk eller blodblandet — men ikke giver man Kalven al den Mælk Modren

giver. Kalven faaer første Gang at driffe, naar den er tør, og det er den, naar Moderen malkes 2den Gang. Første Gang gives den kun $\frac{1}{2}$ Pot Mælk; siden lægges $\frac{1}{2}$ Pægel til hver Gang, til den faaer 1 Pot af Gangen, altsaa 3 Potter daglig; thi 3 Gange daglig bør Kalven have at driffe, medens den faaer Mælk. Disse 3 Potter ville være nok daglig i de første 4 à 5 Dage; siden lægger man lidt til indtil 3 Potter af Gangen, som da er 9 Potter daglig. Gives Kalven for megen Mælk af Gangen og Køerne fodres rigelig, især med Baarkorns-Foder, da faae Kalvene let et ulægeligt Durfløb, eller og Lamhed, snart i et, snart i et andet Been, eller i Halsen, eller i Kroppen, og døe som oftest, eller helbreedes seent.

§ 3. Nogle tilraade at give nymalket Mælk i 8 Uger, Andre i 6, Andre i 4, men kun Enkelte i 14 Dage. Alle opføde de gode Kalve; men Tilsynet og ordentlig Opmærksomhed er Hovedsagen. Comiteen troer at burde tilraade 4 Uger, som kortest Tid ved de tidlig tillagte Kalve, 6 Uger ved de sildigere.

§ 4. Naar nymalket Mælk ei længere gives ublandet, maa der i nogle Dage tilsættes skummet Mælk, og derefter gaacr man lidt efter lidt over til at give alene skummet Mælk; godt er det da at røre 1 à 2 Haandsfulde Rugmeel eller timset Bygmeel i Driften hver Gang.

§ 5. Hver Kalv bør have at driffe for sig, og ikke fælles med andre. Dette er især vigtigt, medens man giver nymalket Mælk. Pigerne ere tilbøie-

lige til ikke at ville bie efter den Kalv, som drifker langsomt eller nipper til det; de give derfor desto mere til de Andre. Men saaledes kommer den svage Kalv endnu mere tilbage, og de stærkere faae let formeget.

§ 6. Alle Kalve=Opdrættere ere enige i, at Intet erstatter Mælken, som første og bedste Næringsmiddel. Men man har ikke altid saa gode Raad eller Evne til at give saameget, som man ellers vilde unde Kalvene.

§ 7. Mærker man, at Kalven i sin Spædhed har en eller anden Legemsfeil eller Sygdom, eller den vil nødvendig drikke, da er det bedst ikke at lægge den til. Ligeledes om den er for liden af Bært.

§ 8. Naar Kalven er 3 til 6 Uger gammel, yttres den allerede lyst til at plukke i fint vellugtende Hø, Spergel, Havretop og skaarne Kartofler; da bydes den daglig nogle Gange heraf, men det Lærrede ombyttes flittig med nyt Foder.

§ 9. Har man ikke Raad paa stummet Mælk, naar Kalven er 8 à 10 Uger, da vænnes den herfra lidt efter lidt. Man giver da Drikke, først noget kuldflaaet, siden i den blidere Aarstid koldt; men saalænge Kalven ei faaer Græs, da stedsse noget Meel, som omtalt i 4de §.

Nogle give Afskog af vellugtende Hø=Frø eller endog af Høet selv, især Gæst og Marsk-Hø, af Spergel= eller Rug=Avner; ogsaa dette Vand drikke Kalvene begjerligen og trives vel derved, dog er det godt, at Meel udværes derimellem.

§ 10. Det er almindeligt bekendt, at de Kalve, som lægges til før Juul, have et stort Forspring for dem, som lægges til i Februar og Marts, eller for de sildigere Kalve; men de koste ogsaa mere at underholde den første Tid. I alt Fald er det bedst, at Kalvene have faaet Sødmælksdrifke inden Køerne komme paa Græs, thi da har Fløde og Mælk meest Værdi. Kjørnemælk og suur Mælk kan med Fordeel gives Kalvene ifald man ikke har Sviin nok til at fortære samme.

§ 11. Strøelse maae Kalvene ingensinde undvære, om de skulle trives. Vil Halmen ikke slaae til, saa har man gammelt afbrudt Tække, som er hensat i Stafke eller ført i Huus; Faare-Dure, tør Kortoffel-top, tørt Siv, Flæg o. s. v., som itide bør bringes. Endogsaa Lyng, Lyng-Torv, Torvesmul, ja tør Jord, f. Ex. af gamle Diger, er meget godt, især naar der kommer noget blød Strøelse ovenpaa, og det jævnlig udmøges.

§ 12. Tyrkalven gildes naar den er 14 Dage gammel, medens den endnu nyder sød Mælk, samt for at dens Horn ikke skulle vorde, som Tyrehorn, alt for tykke ved Roden, hvilket vanzærer en Stub.

§ 13. Kun som Lysthaveri have Enkelte anvendt at lade Kalvene patte Køerne — god Regning har man ikke fundet derved. — Maa skee kunde det være uden Tab, hvis Koen fik 2 Kalve og man vilde tillægge dem begge.

§ 14. Det er med Tillægget, som med næsten

Alt i Landhuusholdningen. Omhu og Tilsyn ere aldeles uundværlige Betingelser for, at vore Foretagender skulle lykkes paa bedste Maade. Kalve-Tillægget bør derfor være Huusmoderens Sag, og dette anbefaler især den Bondemand, som er Medlem af Comiteen, ligesom og alle øvrige Comiteens Medlemmer. Huusbonden har ofte Markarbeider og Reiser, som forhindrer ham i det daglige og jevnlige Tilsyn. Men Huusmoderen kan jevnlig see til Kalven, ja selv tildele den det, hun finder den har behov; det være sig sød Mælk, skummet Mælk, Meel, Aftog, skaarne Kartofler; og til alt dette endelig flittigt Stroelse, til hvilket Diemed hun stedse maa lade Folkene bringe saadant i Nærheden af Kalvenes Opholdssted.

§ 15. Sommerfodringen er for Kalvene enten:

- a) løsgaaende i smaae Luffer,
- b) eller tøirede,
- c) eller staldfodrede i Huus med Grønt.

Kalvene bør i al Fald stedse tages i Huus om Natten, og ligeledes om Dagen, naar det er Bisseveir; saa bør de heller ikke sættes paa frodigt Græs, især Kløver, medens dette er vaadt af Duggen, da de herved saameget lettere faae Trommesyge. For at vogte Kreaturerne herfor, er det bedst at give dem en Gigt tørt Foder hver Morgen inden de komme paa Græs. De maa tøires med korte Tøierslag, og især maa man kun give dem lidt nyt Græs af Gangen, naar dette er vaadt, thi ellers æde de ikke Tøierslaget ordentlig af. De Kalve, som ei have været bundne i

Huus, ere i den første Tid ofte uregjerlige ved Tøiringen, de maac derfor stedse have for Dine, at de ikke komme om og snæres i Tøiret, hvorved de let kunne tage Skade, ja endog miste Livet.

Det er kommet meget i Brug i de senere Aar at sommerstaldfodre Kalvene; baade kunne disse trives vel derved, og, foruden andet Grønsel, kan man give dem lidt Affald fra Haven af Toppe, Rodder, Urtebølge, Kartofler m. m.; ligesom og lidt Kjørnemælk og suur Mælk i Drikke, hvis dette kan undværes. Opdrætteren kan ved Kalvenes Sommerstaldfodring samle sig en betydelig Deel Gjødsel, naar han passer at strøe dem vel. Men hvad enten man tøirer, eller flaaer løs paa Græs, eller staldfodrer, bør man passe nøie paa, at Overgangen fra tørt til grønt Foder, og ligeledes fra grønt om Efteraaret til tørt Foder, ingenlunde skeer pludselig, men at Kalvene vænnes dertil lidt efter lidt. Man lader gjerne Kalvene komme paa Græs en Maanedstid i September og først i October, for at vænne dem til at søge deres Føde paa Jorden, i den Tid, der er rundeligt Græs. Men saasnart Regn og Kulde indtræffe, bindes de ind.

§ 16. I Haverne, omkring ved Haverne, i Tøfterne, ved Husene, hvor Gaardsflod skyller over, der falder gjerne det første Grønsel. Om dette endog bestaaer af Skarntyde, Brændenælde, ungt Ror eller Saadant, som sædvanlig kaldes Ufrud, kan det dog godt bruges at ryste mellem Tørfoderet, saalænge det er ungt og indtil man kan faae til Slæt tidlig saact

Rug, Klover, Spergel, Biffehavre, eller, som Nogle bruge, meget tidlig faaet Blanding af Byg og Havre.

§ 17. For at have noget sundt og behageligt Født at blande imellem Grønselet, som man staldso-drer med, bruge Nogle at afflaae et Stykke Eng meget tidligt og have Høet heraf i Forraad, deels at give Kalvene, deels Hestene, deels Køerne, ja endog Faar og Lam, i vedvarende regnfuldt og koldt Veir.

§ 18. Saasnart man binder Kalvene, maa det være paa et Sted, hvor der er eller let kan anbringes Fjelle, Krybber; thi deels blandes Foderet da ikke nær saa let med Stroelsen og Duret, deels træder Kalvene ei saa let op i Foderet, og enkelte løse Kjærner samles op af disse, istedet for at de ellers spildes. Det vorne Dyr, der, som Kalv, har faaet Bane til at æde reent op og opsamle Kjærnerne, glemmer det aldrig.

§ 19. Mange tilraade at lade Kalvene gaae løse det første Aar. Kalvene, som fedes til Slagt, have godt af, ikke at springe om, men enten anbindes, eller sættes i et meget snevert Rum, nogle Dage efter at de ere fødte. Men til Opdræt ansees det gavnligt, at de gaae løse og ikke for tidlig bindes. Fodres flere løs-gaaende Kalve af een Hække, da maa man have Tilsyn med, at de alle nyde det, man har tildeelt dem, og at den Ene ikke fortrænger den Anden. I saa Fald maa der sørges for flere Afdelinger.

§ 20. Belfødte Kalve kunne yttre Parreløst meget tidlig. Man har Exempler paa, at Dviefalven

i 4de Maaned er bleven drægtig ved en ligesaa gammel Tyrkalv. Tyrkalvene bør derfor tages fra Dviekalvene naar de ere 1 Maaned gamle.

§ 21. Sjelden tillægges man den første Kalv, Dvien føder; thi som oftest er den mindre end af de ældre Køer.

III. Ung=Dvæget i 2det og 3die Aar.

§ 1. Dette bør passes og røgtes med Dmhu, naar man vil vente sig et godt Udbytte af Tillægget.

Alle de erfarne Landmænd, som her have været raadspurgte, stemme overeens deri, at man ikke maa være for sparsom med Korn, i den Tid Dvæget skal vore.

§ 2. Al Rivelse bør opfodres utorfken. Hverken Byg eller Havre bør reentærskes. Taget eller Langhalmten bør nøie tages fra den Rughalm, som bydes dem.

Af godt Hø bør de daglig før Vand have 1 Givt i det mindste.

Nærmest efter Indbindingen gives Dvæget Byg og Rug=Foder.

Efter Juul og Kyndelmesse gives hertil Hø daglig. Havre=Fodret og noget Hø bevares helst til at fodre med om Foraaret.

I de korte Dage tilraades at fodre med 5 à 6 Givter, og alt som Dagene længes 6 à 8. Efter Vandingen, naar det har faaet en liden Givt, lader man det gjerne have No nogle Timer til Drøvtygningen.

§ 3. I de længere Dage, efter 1ste Marts, bør Dvæget have Vand 2 Gange daglig, ja Noogle vande endog hele Vinteren 2 Gange om Dagen.

§ 4. Det kommer alt mere og mere i Brug at vande Dvæget i Huus, og man befinder sig vel derved. Indretningerne ere ikke kostbare, hvor en Brønd kan anbringes i Nærheden. Kreaturerne drikke bedre af det kuldflaaede Vand, end af det iisfulde.

I Sneefog ville de nødig staae ude at drikke, og i glat eller skreedt Fjore er det ofte meget farligt at drive dem ud til Vands.

§ 5. Nogle bruge at skjære Halm- og Kjørne-Foderet i Hakfelse; Andre røgte dermed uskaaret, men vel sammenrystet og brudt, saa at ikke Toppen ligger for sig og Roden for sig. Under behørig Opsigt kunne begge Dele anvendes. Men at Kreaturerne æde reent op er en Hovedbetingelse. Røgteren maa ikke give alt for store Givter, og 10 Minutter efter at Dvæget har faaet 1 Givt, maa han pirre eller seie op for dem det, som de muligen ellers ville træde paa og faae ned under sig. Dette Opsejningsredskab bør ikke være den almindelige Kost, eller Lime, men en liden Haandkost af ganske saa Dviste, endog stive, sammenbundne.

I et fodertrangt Aar, samt naar man vil fodre meget med Skafte-Korn, og især om man vil blande dette med Halm, da er det altid fordeelagtigst at skjære Foderet.

§ 6. Det er en almindelig Erfaring, at den unge Stud ikke trives slet saa godt af Foder og Græs, under lige Omstændigheder, som Dvien.

Dvien pleier man at holde til Tyr, saaledes at hun kælver i 3die eller 4de Aar. Opsættes Spring-

tiden til de ere i 4de Aar, da opnaae Dvierne vel betydeligere Størrelse, men det er ingenlunde Tilfælde, at de vorde mælkrigere. Man taber ogsaa ved at holde dem et Aar længere uden Indtægt, og man risikerer, at mangen Dvie, ved at holdes fra Tyren til den er i 4de Aar, vorder overløben, og slet ikke kan blive med Kalv. En Saadan er det da fordeeligst at ud-bøde og fede. Saadant Kjød foretrækkes endog for Studeskjød.

§ 7. De Dvier, som skulle sælges til Holsteens og Mecklenborgsk Handel, maae være tidligbærende, saaledes at de skulle kalve mellem Mortensdag og Juul, thi dette er nu engang Handelsstik, da Kjøberne ville være forvissede om, at de ere med Kalve.

De Dvier, som Man selv vil beholde, eller som Man vil sælge til Udsørsel i Østifterne, er det bedst man lader løbe saaledes, at de kunne kalve enten lige for de komme paa Græs eller strax efter; thi det er godt, at Mælkeaarerne ved rigelig Græsning udvides, allerede den første Gang Dvien kalver.

Dvien løber sædvanlig oren hver 3die Uges Dag, og gaaer drægtig i 40 Uger. Kalver Dvien ikke før i Juni eller Juli Maaned, da bliver hun som oftest overløben næste Aar, pleier da at staae temmelig længe seen (gold), men tiltager da ogsaa i Størrelse og Styrke, og man raader derfor at faae hende tidligbærende, naar hun skal kalve 2de Gange.

§ 8. Enhver ordentlig Landmand indfører i sin Almanak de Dage, paa hvilke Dvierne, som flere Huus-

dyr, skulle føde, for itide at have Ovsigt med dem. Ligesom der fordres Tilsyn med enhver Koe, som skal kalve, saaledes maa dette især finde Sted med Dvien, som kalver første Gang.

§ 9. Hun loder længe, hendes Leie maa, allerede flere Uger for Kalvningen, være blødt og frit for Træk og Kulde, at ikke Iveret og Patterne skulle hovne, revne og vorde omme.

Hun maa omgaaes med Mildhed, at hun ikke skal faae Bane til at staae uroligt eller slaae; til den Ende bør Malkepigen, før den kalver, jævnlig komme i Koes huset, fløe og stryge Dvien paa Iver og Patter. Hovner Iveret alligevel, og Patterne revne, da er det bedste Middel herimod Hylde-smør, som stedse bør være i en Landmands Huus, og laves af en Haandfuld af den grønne Bark, som sidder inden for den graa, paa unge Hylde-Grene. Dette koges $\frac{1}{4}$ Time med $\frac{1}{2}$ Pot sød Fløde og affies eller afstrykkes, og bevares da i en lille Krukke med Papiir over paa et kjøligt Sted, at det ei vorder støvet og harst. I den Tid Dvien skal kalve, saavel som nogle Dage efter, er det godt, at hun strøes under Bagdelen med tort Faarremog, som byttes hver Dag. Dette baade tørrer og varmer, samt hjælper til at fordele Hævelsen i Iveret.

§ 10. Afskillige Dvier, men oftere Køer, lade Livet see, ja nogle føre endog saa stærkt paa, som om de skulle føde. Dette kan ændres, deels ved at give saadanne Dyr et Leie, der er nok saa høit bagtil som fortil, eller ved at hoie op under dem med Soller fra

Faarestien, eller ved at give deres Baas en Hulning midt i, just hvor det Tykke af Livet skal ligge. Det, som lader sig see, toes med stærk Brændeviin, hver Gang, ligeledes omkring Borsprækken og over Numpen. Det pleier da snart at komme i Orden.

§ 11. Bærre er Børens virkelige Fremfald, eller som det hos menig Mand kaldes, at Koen skyder Livet ud. Dette kan see uformærket og paa en kort Tid, hvisaarsag et fornuftigt og paapasfende Menneſte stedse maa være ved Koen indtil hun er reen, og Efterbyrden er tabt.

Før det Udſtedne prøves paa at indsættes, maa Dyret gjennes op at staae, og høiere bagtil end fortil. Det Udſtedne loftes op med Koen i et Drøst-Trug, vaskes omhyggeligt flere Gange i lunket Vand, og indsættes da i Mellemtiden, naar Koen ikke fører paa. Saa snart det er indfat, bades Fødsels-Delene og Lænden med det omtalte lunkne Brændeviin, og dette gjentages i nogle Dage hver Sde Time.

Man lægger en saakaldet Neebstige for Borsprækken. Nogle sye i Borsprækkens Læber med Seglgarn et Par Sting, men ikke alt for tæt, og ikke for yderligt, omtrent $\frac{1}{2}$ Tomme inden for Randen.

§ 12. Nedkommer Dyret noget for tidligt, da slipper Efterbyrden ikke gjerne løs, men vil raadne fra. Dog kan dette og see om endog Koen gaaer til rette Tid. Denne forraadnende Afgang svækker Dyret, og udbreder en slem Stank i Huset. Nogle paastaae endog, at det kan bevirke, at flere Køer nedkomme for

tiblig. Man bruger herfor at smøre Stolperne eller Bæggene for Næsen af Kreaturene med Dyvelsbræk, eller slittig at besmøre disse Steder med Tjære, samt røge i Husene med Tjære i et lidet Kar, hvori kommes en meget varm Steen. Denne Lugt er i flere smitsomme Sygdomme meget at anbefale. For at fremme Efterbyrdens Afgang, tilraade Nogle at give Dyret grønt Malt, 1 Fjerdingskar hver Time. Nogle bruge at binde en Muursteen i en Strikke om det Udhængende, som da ved Tynghden skulde bevirke en let Afgang; men det Samme kan udrettes ved hver 3die Time at forsøge med et givet Ryk, om det vil løsnes, hvilket dog sjældent skeer uden for en Deel, og det Tilbageblevne maa da bortgaae ved Forraadnelse.

Det Bedste er, naar Efterbyrden ikke tabes 6 à 8 Timer efter Fødselen, da at lade et kyndigt og forsigtigt Menneſte dyppe sin Haand og Arm i varmt Vand, afflippe Neglene, om de ere lange, smøre Haanden i lidt usaltet Smør eller frisk Olie, og da bringe Haanden ind i Børen og med Forsigtighed løsne det. Meiersterne ved de store Meierier ere sædvanlig oplærte heri.

Dyrlægerne ere de bedste og sikreste, naar de have nogen Dvælse. Efterat Alt er i Orden, vadskes Dyret i Nærheden af Fødselsdelene med for omtalt lunket Brændeviin.

Hengaaer der over 12 Timer, inden man paa denne Maade hjælper Dyret, da trække Fødselsdelene sig mere og mere sammen. Efter 24 Timers Forløb

er Hjælpen meget mislig og vanskelig, og da bør kun en meget Kyndig give sig af dermed.

§ 14. Efter Kalvningen give Nogle et Byg=Meeg. De fleste bruge ogsaa at gnide Tænderne med Salt, som ogsaa alt er ei alene uskadeligt, men gavnligt; thi mange Køer faae ved Kalvningen ømt Tandfjød, og Tænderne sidde derved ofte løsere i Tandfjødet end sædvanligt. De første Dage efter Kalvningen maae Dyrene have fuldsflaet Vand at driffe, 2 Gange daglig, og de 2 første Gange ifkun $\frac{1}{2}$ Spandfuld hver Gang.

§ 15. Dvien, som kalver paa Vinterfoderet, maa, naar de første 3 Dage ere gaaede, røgtes med det Bedste, man har, af Hø, Rivelse eller halvtærstet Korn, paa det Mælkaarerne kunne udvides, og Dyret komme til at malke rigelig. Alt for nærende Nøgt i de første Dage er just ikke Dvien tjenlig, og ikke heller er det gavnligt, at Luften i Dvægstalden er lummer og opfyldt med Dunster. Begge Dele kunne foraarsage Kalvnings=Feber, som ofte kan være dødelig.

§ 16. Ved det rundelige Klovergræs, samt ved Fodring med Rodfrugter, kan det ofte hændes, at Buggen opspiles paa Hornqvæget og de faae den saakaldte Trommesyge. Foruden de i Dyr lægebøger anførte Raad herimod, er Følgende anbefalet som meget sikkert: En 3 Pægelflaske fyldes omtrent til Halsen med Menneske=Urin; heri kommes en liden Haandfuld sort Tobak, eller Ubdrydnings=Tobak. Dette indgives Dyret, som derefter rores 1 Dvarteer. Nogle have staaende en

Flaske vel tilproppet med frist Steenkalk, stødt saa smaat, at det kan gaae ned af Flaskehalsen. Heraf tages til et vorent Kreatur 1 Spisesteefuld, som indgives, og Dyret roes.

IV. Kreaturenes Fodning.

§ 1. Vi ville først omtale den simple Fodning, hvilken hver Mand kan give sig af med, som vil slagte et Dvæg; Hoved.

Det er ikke fordelagtigt at slagte et Kreatur magert, naar dette er i Stand til at tage mod Fodning. Siden det er kommet i Brug at fodre med Kartofler, er Fodning ogsaa kommen mere i Brug end forhen. Gaardmanden foder en Ko, som enten er for gammel eller ikke betaler sit Foder godt ved Mælkerighed. Huusmanden kjober enten alene, eller i Kælledsskab med en Anden, til Efteraarsmarkederne, en gammel Ko eller en overløben, fodrer og foder paa denne til Juul, eller Kyndelmisse, sælger Hud og Talg, og maaskee Noget af Kjødet, beholder Resten selv, har godt Svul eller Tilmad, og det fede Kjød, som koges, giver stedsse Skumfidt, som Huusmoderen veed at benytte.

§ 2. Den sædvanlige Maade, som her i Eggen bruges at fede slige Kreaturer paa, er denne:

De indbindes temmelig tidlig, strax efter Mikkelsdag. De maae da enten være seene (golde), eller og de sættes paa Rughalm nogle Dage, for at worde seene. Paa ingen Maade skal man fodre dem rigeligt, eller med Rodfrugter, før de ere fuldkommen seene. De første Dage malkes de 2 Gange, men ikke reent,

— Noget bør blive i Iveret hver Gang. — Efter 4 à 5 Dage malkes de kun 1 Gang; 8 Dage derefter kun hver anden Dag, og sædvanlig er Koen seen inden 14 Dage ere forløbne. I den Tid de malkes seene, maae Dyrene ikke faae Alt det de ville drikke.

Saasnart Fedningen skal begynde, iagttager man først at fodre med Byg-Kjærne eller Byg-Nivelse, som man har Raad til.

For at Gjødningen ikke skal blive alt for flydende, gives 2 Givter Rug-Nivelse daglig.

Alf Kartofler gives 2 Givter af $\frac{3}{4}$ Skp. til hver Ko af Gangen; saaledes maa kun gives 1 Dag $1\frac{1}{2}$ Skp. Kartoffel-Givterne gives bedst efter Vand; thi ellers drikke Kreatturene ikke godt. Til sidste Givt bør de ikke gives, naar man ikke $\frac{1}{2}$ Time efter seer til Dyrene, om et Stykke Rodfrugt nemlig skulde sidde fast i Struben eller Mave-Piben, hvilket da strax maa afhjælpes, enten ved at føre det op, saa at Dyret kan knuse det med Tænderne, eller ved at forsøge at støde det ned i Maven med et Spankrør eller en anden høielig, tynd Stok, som i Enden er forsynet med Skruer til deri at ombinde og fastholde en sammenlagt linned Klud af Størrelse og Tykkelse, som det yderste Led af en voksen Mands Tommelfinger.

Det lader sig ogsaa gjøre at knuse Kartofflen i Svælget, enten ved Hjælp af en Trækolle og et Stk. Træ, som holdes for paa modsatte Side, eller med en flad Smedetang. Ligeledes kan der skjæres Hul paa Struben og Stykket udtages. Men begge de sidste

Behandlings-Maader bør Landmanden overlade til en Sagkyndig, helst en Dyrlæge; thi de kunne være farlige for Dyrets Liv.

Koer og Turniper, gule Rødder, Kaastrabi, Kaa-blade, især af Hvidkaal, hjælpe ogsaa meget til at fede Hornkvæget. Sjelden giver man mere end 1 Givt heraf om Dagen.

Kreature, som fedes, bør have 7 til 8 Givter daglig i de korte Dage. Den Første om Morgen, naar Fodringen begynder; den Sidste Kl. 8 om Aftenen, saa at de kunne have opædt inden Lyendet gaaer til Sengs.

Af godt Hø gives 1 à 2 Givter daglig. Har man Marskhø, som er vel bjerget, da kan man skaarne meget Korn ved at røgte hermed.

Spol høves kun ved Brænderierne, og Grutning af Byg og Rug anvendes ikke gjerne, uden paa Staldstude.

Havre-Foderet gives i den sidste halve Deel Kreaturene fedes.

Man vænner Dyrene til at æde reent op, og ifald de levne Noget, borttages dette, og gjemmes til de andre Kreature for hver Givt man giver. Efter Vand-Givten lader man Dyrene ligge et Par Timer for at tygge Drov.

§ 3. At Kreaturene holdes nogenlunde rene og strøede, er ikke uvigtigt for Trivseligheden. Nogle vadske og strigle Fede-Kreaturene et Par Gange ugentlig, og denne Omhu lønner sig godt.

§ 4. Har det magre Dyr Luns, saa maae disse itide borttages, enten ved Hjælp af Dvægsolv og Svovlsalve, — som under Navnet Fnat-Salve faaes paa Apothekerne, — eller ved et Afkog af stærk Tobakslud. Den almindelige Maade her i Egneen at rense Kreaturene om Efteraaret, strax efter at de ere indbundne, er ved at toe dem ved Dreene, paa Halsen, Doglappen, Ryggen og mellem Benene i Rottetruds-Band. 1 Lod til 4 Potter Band, men som indtager $\frac{1}{4}$ Deel. Nogle tage ogsaa kun 3 Potter Band og da indtager $\frac{1}{4}$ Deel. Dog maa herved anvendes megen Forsigtighed; det er derfor bedst at lade en Dyr-læge foretage Saadant. Er der Huller paa Dyret af Baarbylder (vandagtigt Udslæt), Gnidning o. s. v., da bør Rottetrud ikke anvendes. De toede Kreaturer bør opbindes et Par Timer og ikke faae Foder, hvori Noget kunde dryppe; ikke heller bør de kunne sliffe sig selv eller Andre. Man toer Dyret bedst i Grevningen ved en Dør.

§ 5. Da de Kreaturer, som fedes, gjerne, især naar de fodres med Bygfoder og Rodfrugter, have tyndt Liv, og Gjødningen forer mange Banddele med sig; saa er det nyttigt for den paapassende og dygtige Landmand, at dette Band ikke øses ud til ingen Nytte. Det er bekjendt nok, at Gjødningen er allerkræftigst ved de Gaarde, hvor Kreaturene staldes, og at jo ringere Dyrene fødes, desto slettere vorder Gjødningen. Det tilraades derfor noie at samle paa disse Gjødnings-Dele, især de flydende. De lade sig bedst opfanges og bevares ved at strøe med Noget, som er vel tørt, f. Ex. gammel Halm, gammelt Tæffe, hvilket i saa

Henseende maa være opsat tørt, strax efter at det er nedbrudt, Tørvesmul, Feieskarn o. s. v. Men Nogle bruge ogsaa om Sommeren at føre tør Jord hjem og hense tte denne i spidse Bunker til Forraad, saavel for at opfange Ailen (de flydende Dele af Gjødningen) om Sommeren, som for at have i Behold til den Tid Fødningen begynder.

§ 6. Modent Foder af Byg og Havre forarsager let Durkløb; dette anvendes derfor gjerne strax, naar Fødningen skal begynde, men kun i et Par Givter, og ved Hjælp af Rugfoder standser man det, naar det tager for stærkt til. Det Samme anvendes, naar Dyrene faae for mange Rodfrugter, og derefter alt for tyndt Liv.

Det er bekjendt nok, at det Dyr, som fedes, stedse har losere og mere flydende Gjødning, end det simplere fødte. Men den agtsomme Landmand vil ved dagligt Tilsyn passe paa og rette, samt forandre Fodringsen, naar behøves.

§ 7. Stald-Stude gives tildeels samme Behandling, som vi have omtalt for andet Fede-Dvæg; men, skulle disse opnaae nogen saa betydelig Fedme, at de kunne taale Transporten langt i Syd, f. Ex. til Hamborg, og endda regnes som Fede-Stude, saa maae de være meget fede, naar de drives fra Hjemmet; thi Marschen varer flere Dage, og tærer meget paa Dyrenes Fedme. Mange affættes dog nærmere til Marst-Græsningerne i Slesvig og Holsteen; men vel staldede ere de meest søgte.

Fra Vest-Kanten af Jylland gaaer sjældent Fede-

Dvæg til Kjøbenhavn; men hyppigere fra Ost-Kanten og nogle Steder i Salling.

§ 8. Naar Fedes-Stude om Vinteren skulle opnaae nogen god Affætning, saa maae de:

- a) være udvorne, altsaa 5 à 6aarige;
- b) være af et godt triveligt Slags;
- c) være stærkbenede, saa at de kunne taale Besværighederne paa Reisen.

d) De, som skulle affættes til Holsteen, maae have velbannede Horn, som og en smuk Krop. Til Sjællands-Handel sees mindre herpaa.

e) Endelig maae de være vel græssede Sommeren forud; saa at de halvfedede komme paa Stald.

§ 9. Vel kjøbes paa Esteraars-Markederne mange store og magre Arbeids-Stude og Bøller for at fedes om Vinteren, og sælges eller slagtes om Foraaret; men denne Fedning steer kun ved Spol fra Brænderi-er, Raff og Bærme fra Bryggerier, eller i Møllerne ved Pille-Meel; sjeldnere fedes de med Kartofler, som Hoved-Bestanddeel.

§ 10. Som Exempel paa, hvorledes Fedes-Stude behandles paa Vestkanten af Jylland, lade vi her indrykke den Indberetning, som Hr. Olsen paa Gudum Kloster velvilligen har meddeelt. Hvor der Hayes betydelige Enge til Gaardene, anvendes mange Gister Hø efter Kyndelmisse. Hvor Marskhø Hayes, bruges især dette. I ældre Tider, da man ikke avlede saa stærk og strid Rug, som nu, især da Provsties og anden fremmed Rug dyrkes, stalvedes nok saameget med Rug, som nu.

Hr. Olsen bruger ikke at lade aftarvsten Korn grutte eller male til sine Stude. Dette bruges sædvanligst til Stude, som ere større, 1 Aar ældre og skulle fedes endnu mere, f. Ex. til strax at slagtes i Hamborg. Under høie Korn=Priser svarer dette ikke altid god Regning.

Hr. Olsens Beretning er følgende:

I Slutningen af April eller til 1ste Mai modtager jeg min indkjøbte Besætning af Stude, som til den Tid ere omtrent $3\frac{1}{2}$ à 4 Aar gamle. I Almindelighed er mit Fourage=Forraad af den Bessaffenhed, at jeg kan underholde Studene derpaa indtil 24de eller 28de Mai, ja endogsaa, dersom der indtræffer meget barsk Veir, til 1ste Juni. I den Tid fødrer jeg Studene om Formiddagen med 3 Givter Havrehalm, og, naar deraf høves, en Givt Skafte=Havre og 1 Givt Enghø, nemlig 5 Givter for Bandingen, derefter 1 Givt Rug eller Byghalm, nu maae Studene hvile $3\frac{1}{2}$ à 4 Timer, hvorpaa dem gives 1 Givt Rughalm, og, som man kalder det, til Natter 1 Givt Hø eller Skafte=Havre.

Mine Stude passer jeg i Toir paa 10 à 12 Alens Længde paa min Algermark, som i det Mindste har været udlagt i 3 Aar. Med Flytningen paa Græsset forholdes saaledes: 2 Drengge passe 46 à 48 Stkr. Stude. Om Morgenen ved Solens Dvgang flyttes første Gang, Kl. 6 anden Gang, Kl. 8 tredie Gang og til Middag Kl. 11 fjerde Gang. Kl. 2 Eftermiddag flyttes atter, dernæst trækkes Studene til Bandstedet Kl. $3\frac{1}{2}$ à 4, hvorved de sammenfobles jævnsides, saa at en Dreng godt kan trække 12 Stude i 3

Kobler, nemlig 4 i hver Kobbel bag efter hverandre. Efter Bandingen blive Studene flyttede 2 Gange om Dagen, og saaledes fortsættes Studenes Pleie paa Græsset til St. Hansdags-Tider, da Barmen og Insecterne forvolde, at jeg daglig lader Studene hjemføre i Huset, som til den Ende maa daglig forsynes godt med Halm=Strøelse i Baasene, samt Huset holdes luftigt ved at oplukke alle Luger og Dørre, da jeg anfaae det for skadeligt for Creaturene, at de ved for indsluttet Luft falde i Sved. Ved at hjemtrække Studene i varmt Beir, maae Drengene ligeledes foble Studene, som til Bandingen, 4 jævnsides, da det saa falder Drengen meget nemt, naar han kommer til Huset med et Kobbel Stude, da at løse det nærmeste Kobbel og lade hvert Par efter hverandre følges ad til Baasen, og saaledes sammenfoblede binde hvert Par i en Baas. Er jeg nu saaledes forsynet med Foudrage, da giver jeg Studene om Eftermiddagen Kl. 2 à 3 en Givt Skafte=Havre eller Hø, da Studene saa ved at udsættes paa Græsset vandes, og da, efterat være i Huset forsynet med en eller to Givter tort Foder, drikke med megen Begjerlighed. Har jeg intet Foder at give Studene i varmt Beir, naar de indsættes i Huset (thi i svalt Beir blive de ikke hjemtrukne), da gives et Toierslag inden de vandes, og derefter flyttes 2 à 3 Gange inden Natten; thi om Sommeren i varmt Beir maae Dvæget pleies tidlig om Morgenens før Solens Dpgang, og ligeledes om Aftenen; thi midt om Dagen maae de jo ligge i Huset, og dette maae da, som forhen meldt, for alting forsynes godt i Baasene med Strøelse, for at Creaturene kunne holdes rene. Det er herved en Selvsølge, at Studene ere ude om Natten.

Naar Hosletten er tilendebragt, i Midten eller i Slutningen af Juli Maaned, da tages Toirene af Studene, og fra den Tid vogtes de løse paa Alger og Eng. Om Middagen og Nætterne drives de i et Luffe, som jeg har her i Nærheden af Gaarden, og hvoraf jeg har ladet indhegne med dobbelt Bold eller

Dige 3 Ruffer, hvoraf eet er optaget til Sæd, det Andet udlagt med Klover og det Tredie bliver i to Aar brugt til Fæie for Studene, hvorefter det optages til Dyrkning; saaledes verles med alle 3 Indhegninger. I Midten af October, naar det folde og vaade Veir indtræffer, blive Studene om Nætterne indtagne paa Stald, og i Slutningen af October gives dem en Givt Byghalm Morgen og Aften. Ved November Maanedes Begyndelse gives i Almindelighed en Givt utærsket Byg, og nogle Dage længere hen, naar Veiret bliver mere barsk og vaadt, en Ditto om Aftenen. Da jeg her ved Gaarden har en temmelig god og sund Græsning, og her gives endeel græsrigge Dale og Baner, hvor Kreaturene i den sildigere Tid paa Aaret kunne søge Føde, saa har jeg for det Meste ladet mine Stude gaae paa Græs til Mortensdag, eller til 10de à 12te November, efter at have i de sidste 8 Dage, som sagt, givet dem to, ja endog tre Givter Skaftebyg om Dagen; da jeg har bemærket, at Kreaturet paa den sildige Tid af Aaret, naar man vil tvinge det ud paa Græsset, gaaer mere roligt og æder med mere Lyft paa Agre og Lyngbaner, naar det Morgen og Aften i Huset bliver forsynet med noget ret kraftigt Foder. Efterat Studene ere for bestandig indbundne paa Stalden, giver jeg mine Stald-Stude, hvoraf jeg hvert Aar har 50 Stkr. opsatte til Staldning og Salg, 8 à 10 Dage efterat de ere indbundne, om Formiddagen 3 Givter Byghalm og 2 Givter Skaftebyg; derpaa vandes, og i den Tid, naar hver Banding Stude (en Banding bestaaer af 8 Stkr. Stude) er kommen i Baasen, gives $\frac{1}{2}$ Givt Halm, og naar de alle ere vandede, da gives en fuldkommen Givt Byghalm. Efterat Studene nu have ligget og drøvtygget i 3 Timer, gives 1 Givt Byghalm og derpaa 2 Givter Skaftebyg. Efter den Tid, nemlig 8 à 10 Dage efterat de ere indbundne, gives intet tærsket Foder; men i de første 3 à 4 Uger derefter Skaftebyg, nemlig Formiddag 5 Givter før Banding, under og efter Banding 2 Givter og Eftermiddag 3 Givter, ialt

daglig 10 Givter. 8 à 14 Dage før Juul gives til 5te Givt før Banding en Givt Engho. Til Juul ophøres med Skaftebyg og derimod gives i 3 à 4 Uger, i Byggets Sted, Blandingskorn, d. v. s. Byg og Havre, som er saæet og groet sammen. 3 Stedet før Engho gives nu før Banding en Givt Klover-Hø og til 2den Givt om Eftermiddagen en Givt Engho. 14 Dage før Kyndelmisse, eller i Midten af Januar Maaned, ophøres aldeles med Bygstraae, og da gives i dets Sted Skasterug og Havre. Det meest finstraaede og meest græsblandede jeg avler, udsøges i Høstens Tid paa Ugeren, hjemføres og henses til Foder for Stald-Studene.

Deraf faae Studene til ovennævnte Tid, Formiddag 3 Givter, en Givt Havre og en Givt Kloverhø, efter og under Bandingen to Givter Rug; Eftermiddag en Givt Rug, en Givt Kloverhø, og til 3die Givt eller Natter en Givt Havre. Med Rugfoderets Røgt fortsættes til Midten af Februar Maaned; fra den Tid røgtes alene med Skafte-Havre og Hø, til de slesvigiske Markeder, 20de à 24de April. Jeg har næsten hvert Aar, siden jeg har saæet min Ugermark merglet, avlet saameget Kloverhø, at jeg fra Juul og til Studenes Afgang har kunnet give dem 2 Givter deraf daglig, og naar Høgrøden har været god, da har jeg efter Kyndelmisse givet dem en Givt Engho efter Bandingen.

Her har jeg nu, saavidt min Evne som Lægmand formaaer, fremsat den Maade, jeg bruger til at omgaaes eller pleie mine Stald-Stude, Sommer og Vinter. I de sidste 3 Aar har jeg solgt mine Stude to Gauge om Aaret med den her beskrevne Behandlings-Maade; men, som Folge deraf, har jeg maattet indkjøbe til mit Foder til Staldning, Stude $\frac{1}{2}$ Aar yngre, og paa Grund af, at disse Stude ere græsede paa forskellige Steder, og nogle paa magrere Græsning, have de ikke kunnet opnaae den Vægt og Fedme, som de, jeg forhen har græsset og fodret uden oftere Omfætning, end een Gang om Aaret.